

ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑ

Μια νέα προσέγγιση

Έφη Σαπουνά-Σκελλαράκη
Αρχαιολόγος

Πριν από μερικά χρόνια η απάντηση στο ερώτημα αν υπάρχει Παλαιολιθική εποχή στην Εύβοια διατυπωνόταν με πολλά ερωτηματικά. Περισσότερα στοιχεία για την ύπαρξη της εποχής αυτής έχουμε σήμερα από την κεντρική Εύβοια, και κάποιες ενδείξεις από άλλα σημεία στο νησί. Η έλλειψη πληρέστερων πληροφοριών οφείλεται ασφαλώς στο γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει συστηματική ερευνητική προσέγγιση της περιόδου. Αν σε ολόκληρη την Ελλάδα το καθαρά στρωματογραφημένο υλικό της Παλαιολιθικής περιόδου είναι σπάνιο, στην Εύβοια η σπανιότητα αυτή είναι κανόνας, εφόσον το υλικό προέρχεται κυρίως από επιφανειακές περισυλλογές.

"Prehistoric Euboea; Contribution toward a Survey", B.S.A. 1966, σσ. 33 κ. εξ.): στην Αγκάλη της Αγ. Άννας, όπου αναφέρεται ότι συνελήφθησαν εργαλεία της τεχνικής Levallois, στο Παλαιχώρι Ροβίων, όπου αναφέρεται η ύπαρξη εργαλείων Παλαιολιθικής περιόδου, και τέλος στο Ταμπούρι Κηρίνου. Τα τελευταία 15 χρόνια όμως έγινε γνωστή μια νέα περιοχή, η Νέα Αρτάκη, από το πλήθος των παλαιολιθικών εργαλείων που βρέθηκαν σ' αυτήν.

Σύμφωνα λοιπόν με τις τελευταίες έρευνες, αντικείμενα Παλαιολιθικής εποχής προέρχονται από τις πιο κάτω θέσεις:

- Από τη θέση Κοτσικιά στη βορειοανατολική ακτή της Εύβοιας προέρχονται φολίδες της μουστερίας λιθοτεχνίας από πυριτόλιθο υπόλευκο έως κτρινωπό.

- Από τη χερσόνησο της Μάνικας, στη δυτική παραλία του νησιού, κοντά στη Χαλκίδα, που είναι κυρίως γνωστή για τον πρωτοελλαδικό οικισμό, προέρχεται πυραμιδικός πυρήνας πυριτόλιθου, χρώματος από ιώδους έως ερυθρού, με ίχνη απόκρουσης, της Μέσης Παλαιολιθικής περιόδου.

- Από την Αγκάλη, κοντά στην Κοτσικιά, στη βορειοανατολική παραλία του νησιού, οι δύο φολίδες που αναφέρονται από τους Άγγλους ανήκουν στην Levallois-μουστερία τεχνική. Στην έρευνα του 1991, στη θέση αυτή δεν εντοπίστηκαν παλαιολιθικά εργαλεία.

- Από τη θέση "Αγ. Βασίλειος - Αγ. Άννα", προφανώς στον όρμο του Αγ. Βασιλείου, στο βορειοανατολικό τμήμα του νησιού, προέρχονται εργαλεία από πυριτόλιθο, "ψευδο-Levallois" και ίσως ένα δικοσειδές μουστερίο.

- Στον Αγ. Αθανάσιο Λίμνης, στη βορειοδυτική πλευρά του νησιού, βρέθηκαν φολίδες και θραύσματα πυριτόλιθου.

- Στον Αγ. Γεώργιο Λίμνης βρέθηκαν εργαλεία, τέσσερα από τα οποία θα μπορούσαν να ενταχθούν στη Μουστερία περίοδο.

- Σε εξωκλήσι με το όνομα Αγ. Γεώργιος, σε λοφίοκο κο-

ντά στο ωκεανογραφικό μουσείο Λίμνης, βρέθηκαν αντικείμενα από κτρινωπό-καστανό πυριτόλιθο. Το Ταμπούρι Κηρίνου, νότια από την Αγκάλη, είναι επίσης λοφίοσκο στην ανατολική ακτή της κεντρικής Εύβοιας, από όπου αναφέρεται ότι προέρχονται παλαιολιθικά εργαλεία.

Οι θέσεις αυτές βρίσκονται σε χαμηλούς λοφίσκους κοντά στη θάλασσα ή σε παράκτιες πεδιάδες. Πρέπει να σημειωθεί ότι για καμία από τις πιο πάνω περιοχές δεν είναι γνωστό το ακριβές σημείο εύρεσης των παλαιολιθικών εργαλείων. Τα εργαλεία από τις περιοχές αυτές φυλάσσονται στη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή και στο Μουσείο Χαλκίδας.

Η πιο γνωστή παλαιολιθική θέση μέχρι σήμερα, όπως προαναφέρθηκε, βρίσκεται στη Νέα Αρτάκη. Συγκεκριμένα στις θέσεις Βολέρι, Δύο Βουνά και Παναγία Φανερωμένη η Ε. Μίχα συνέλεξε όλων των ειδών τα εργαλεία.

Τα αντικείμενα της Νέας Αρτάκης έχουν βρεθεί σε χώρους που υπέστησαν πολλές διαταραχές ανά τους αιώνες. Συχνά βρίσκονται σε χώρους όπου υπάρχουν πρωτοελλαδικά και μυκηναϊκά όστρακα ή ακόμα μεταγενέστερα.

Η χρονολογική τοποθέτηση όμως δεν είναι ασφαλής, λόγω της μακροβιότητας ορισμένων τύπων, οι οποίοι, αν δεν είναι καλά στρωματογραφημένοι, είναι δυνατόν να ανήκουν σε αρχαιότερες ή νεότερες φάσεις.

Η πρώτη ύλη δεν είναι εξαιρετικής ποιότητας. Πρόκειται για πυριτόλιθο ιώδη έως κτρινωπό, και σπάνια για χαλαζία ή άλλη ύλη. Το υλικό της Νέας Αρτάκης είναι δύσκολα διαγνώσιμο, δεν είναι δηλαδή βέβαιο πάντα, ποια από τα αντικείμενα έχουν κατασκευασθεί από τον άνθρωπο ως εργαλεία (π.χ. οι φολίδες) και ποια έχουν διαμορφωθεί από φυσικά αίτια, όπως η κογχώδης θραύση των πυριτόλιθων που προκλείεται από μηχανική, θερμική ή χημική δύναμη. Επομένως μπορεί να χαρακτηριστούν ως ψευδο-εργαλεία. Ο τύπος είναι: φολί-

Μία πρώτη προσπάθεια για τη σωστή προσέγγιση του θέματος αρχισε το 1991 από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Εύβοιας σε συνεργασία με τον ειδικό για την περίοδο αυτή επιστήμονα δρ. Ε. Σ. Παπακωνσταντίνου, για μικρό ατυχώς διάστημα. Η πρώτη αυτή ουστηματική προσπάθεια είχε κυρίως το χαρακτήρα της διερεύνησης για το στάδιο στο οποίο βρίσκεται η έρευνα της παλαιολιθικής Εύβοιας, εφόσον πολλές και όχι απόλυτα έγκυρες πληροφορίες δημοσιεύτηκαν τα τελευταία έτη. Η μέχρι πριν από λίγα χρόνια γνώση μας για την περίοδο αυτή αναφερόταν κυρίως σε τρεις θέσεις, γνωστές από τις επιφανειακές έρευνες των Άγγλων (F. Hours, παρά Η. Sackett κ.ά.,

δες, Εξστρα, αιχμές, ψευδο-Levallois, πυραμειδοί πυρήνες. Δεν είναι βέβαιη ακόμη η ύπαρξη στην Νέα Αρτάκη όπως την γνωρίζουμε από άλλες παλαιολιθικές θέσεις στην Ελλάδα, μολοντί κάποια εργαλεία, αν είχαν βρεθεί σε κανονική στρωματογραφία, θα μπορούσαν να ενταχθούν στην τελική Αχελαία προμυστερία τεχνική (110.000 χρόνια από σήμερα). Η ομάδα θα μπορούσε, σε κανονικές συνθήκες εύρεσης, να συγκριθεί με το Απροχάλικο της Ηπείρου.

Για την Κατώτερη Παλαιολιθική περίοδο, η ύπαρξη της οποίας υποστηρίχθηκε για την Αρτάκη, κάθε σχετική άποψη για την ύπαρξη της θα ήταν παρακινδυνευμένη γιατί δεν είναι απόλυτα πιστοποιημένη και στη λοιπή Ελλάδα. Η χρονολόγηση των εργαλείων βάσει του μεγέθους δεν είναι ασφαλές κριτήριο, ενώ οι τύποι των πρώιμων εργαλείων (π.χ. χειροτελέειες κλπ.) που παρα-

σκευάζονται με στοιχειώδη επεξεργασία ίσως έχουν δημιουργηθεί από φυσικούς παράγοντες. Πιο βέβαιη είναι η ύπαρξη μυστερίας τεχνικής γνώσης από τη Θεσσαλία, την Ήπειρο, την Αιτωλοακαρνανία, την Πελοπόννησο, τα Ιόνια νησιά.

Λόγω λοιπόν της έλλειψης συστηματικής γεωλογικής έρευνας και της καταστολής των διαγνωστικών στοιχείων στη μακραίωνη ιστορία της περιοχής, δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί ακριβώς ο χαρακτήρας του καθενός από τα σημεία της Ν. Αρτάκης, και γι' αυτό απαιτείται ειδική μελέτη σε αδιατάρακτους χώρους ώστε να καθορισθούν, χωρίς τον κίνδυνο της αυθαιρεσίας, οι χώροι "λατομής", "εργαστηρίων" κλπ.

Ωστόσο, για τη Μέση Παλαιολιθική περίοδο (100.000-40.000 χρόνια από σήμερα) τα εργαλεία της Ν. Αρτάκης αποτελούν την πλέον ενδιαφέρουσα ομάδα, αν και αυτή απαρτίζεται από κακής ποιότητας λιθο-

τεχνήματα με σκοπό την παραγωγή δισκοειδών φολιδών και πυρήνων. Από άποψη τοπογραφίας η Ν. Αρτάκη ακολουθεί τον κανόνα των λοιπών μέχρι σήμερα παλαιολιθικών θέσεων της Εύβοιας, βρίσκεται δηλαδή κυρίως κοντά στις ακτές και πάνω σε χαμηλούς λοφίσκους ή στην πεδιάδα. Δεν είναι βέβαιο αν οι περιοχές της κεντρικής Εύβοιας (Ψαχνά, Εφτακόνακα, Δάφνη, Σπηλιά Κούρου, Τριδά, Πολιτικά, Στενή), όπως και το Βέλος νοτιότερα, που αναφέρονται σε δημοσιεύσεις, είναι πράγματι παλαιολιθικές θέσεις.

Για τελικές απαντήσεις στο θέμα, υπάρχει ανάγκη συστηματικής έρευνας από ειδικούς επιστήμονες, ώστε να αξιολογηθούν και οι μεγαλύτερες ή μικρότερες ομάδες παλαιολιθικών εργαλείων.

The Palaeolithic on Euboea: a New Approach

Efi Sapouna-Sakellarakı

The Palaeolithic period on Euboea is attested by quite many relevant elements from its central part as well as by certain indications from other spots on the island. Our limited information is undoubtedly due to the fact that no systematic research of this period has been carried out until today.

The first effort for the proper approach of the subject, which started in 1991 by the Ephorate of Antiquities of Euboea in collaboration with the specialist in this period Dr. E.S. Papakonstantinou, was no more than an investigation of the research progress regarding Palaeolithic Euboea.

Beside tools from the Nea Artaki area, various other finds of the Palaeolithic come from the following locations:

The nearby sites Kotsika and Agali on the northeast coast of Euboea; the Manika peninsula, on the west coast, close to Chalkida; the site Hagios Vasileios-Hagia Anna at the Hagios Vasileios Bay, on the northeast part of the island; the sites Hagios Athanasios and Hagios Georgios Limnis, on the northwest part of Euboea; and the site Tabouri Kirinthou, south of Agali.

It is not certain whether the sites of central Euboea, as well as Velos further to the south, are in fact Palaeolithic as they have been considered in various publications. The systematic research of specialists, which will also evaluate the major or minor groups of Palaeolithic implements, will provide the final answers on the issue of the Palaeolithic period on Euboea.

